

บทที่ 6

ศาสนา (Religion)

บุญลือ วันทายนต์

1. ข้อความเบื้องต้น

ศาสนามีความสำคัญต่อสังคมของมนุษย์ที่มีมาแต่ยุคดึกดำบรรพ์ เป็นตัวเชื่อมโยง ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาวะเหนือธรรมชาติ (Supernature) เพื่อความสบายใจของมนุษย์ ศาสนาจึงเป็นเครื่องปลอบประโลม บำรุงจิตใจของมนุษย์ให้เกิดความกล้าหาญเด็ดเดี่ยว อาจหาญ ร่าเริง โดยการสร้างสิ่งก้ำกัปอันเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นความบริสุทธิ์ตามหลักความเชื่อทางศาสนา (ดูใน Sir James Frazer, The New Golden Bough, 1964. ประกอบด้วย)

เรื่องของศาสนานั้นเป็นเรื่องที่ทำให้บรรดานักสังคมวิทยาต่างย้าถึงความสำคัญของศาสนาที่มานานแล้วว่าเป็นเนื้อหาที่มีความสำคัญอย่างหนึ่งของสังคม ความเชื่อถือทางศาสนานั้น ก่อให้เกิดผลด้านความเป็นเอกภาพทางสังคม และมีอิทธิพลด้านการสร้างกระบวนการหนึ่งทางการศึกษาสังคมวิทยา (ILS. 1972, p.10-62) ศาสนาจึงเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมประเภทหนึ่งที่สมาชิกสังคมต้องยอมรับมาปฏิบัติกันอย่างทั่วถึง โดยยอมรับว่าศาสนาเป็นหลักยึดทางใจเป็นหลักประจำสังคมและเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่

มนุษย์นั้น แม้จะมีศาสนาประจำสังคมอันเป็นศาสนาแม่พิมพ์แล้วก็ตาม ก็ยังไม่วายที่จะขาดความอบอุ่นใจ ขาดความมั่นใจในการดำรงชีวิต จึงได้มีศาสนาประจำตัวอีก อันเป็นศาสนาจุลภาคที่เรามักเรียกกันว่า ศาสนาบูชาบรรพบุรุษบ้าง ศาสนาผูกพันอยู่กับสภาวะเหนือธรรมชาติบ้าง เป็นต้น โดยที่สุดจนถึงการยอมรับนับถือเครื่องรางและไสยศาสตร์ต่างล้วนมีความสำคัญต่อสังคมทั้งสิ้น จริงอยู่โดยสภาพของมันแล้วถือว่าศาสนาเป็นนามธรรม การแสดงออกตามความเชื่อทางศาสนานั้น จึงขึ้นอยู่กับตัวศาสนาเอง

ความเจริญก้าวหน้าของสังคมมักขึ้นอยู่กับวัตถุ และยึดติดอยู่กับรูปธรรมเกินไป อาจทำให้ศาสนาตกอยู่ภายใต้ภาวะขัดแย้งกับความเจริญก้าวหน้านั้น ในที่สุดจะถูกอิทธิพลของความเจริญก้าวหน้านั้นครอบงำ และตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสังคมในที่สุด แต่อย่างไรก็ดี ในสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงและพัฒนาอย่างไม่หยุดยั้งนี้ ทำให้อิทธิพลของศาสนาด้อยค่าลงไป การยอมรับนับถือศาสนาจึงมีสถานะเพียง "หน้าที่" เท่านั้น รูปแบบของศาสนาก็มีการเปลี่ยนแปลงออกไปมากมาย จึงทำให้เกิดความหลากหลายทางศาสนาขึ้น อันปรากฏในรูปของนิกายศาสนา อันเป็นผลที่เกิดขึ้นมาจากทิวหรือความเห็นของบรรดาศาสดาในแต่ละศาสนา ได้แสดงออกมาหลังจากศาสดาของแต่ละศาสนาได้สิ้นชีวิตไปแล้ว

การจัดรูปแบบทางศาสนาให้รัดกุมยิ่งขึ้นตามทัศนะของบรรดาศาสนิกของศาสนา จึงทำให้เกิดสถาบันศาสนาขึ้น ซึ่งถือว่าเป็นสถาบันที่เป็นกระสวนหลักอย่างหนึ่งด้านความเชื่อ และพฤติกรรมที่ต้องทำด้วยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสถานะเหนือธรรมชาติ (Roucek & Warren, Sociology, 1968, p.121) โดยสถาบันเป็นแหล่งรวมของบรรดากิจกรรมต่าง ๆ ทางศาสนา

2. ลักษณะของศาสนา

โดยทั่วไปแล้ว ศาสนาจะมีปรากฏในทุกสังคม ทั้งที่เจริญแล้วและยังด้อยความเจริญ โดยประกอบด้วยลักษณะ ดังนี้

2.1 ศาสนาเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมประเภทหนึ่งที่มีอยู่ทั่วไปทุกสังคมและเป็นที่ยอมรับกันในสังคมนั้น

2.2 ศาสนา เป็นวัฒนธรรมที่ปรากฏออกมาในรูปของการแสดงออกทางพฤติกรรม อันเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในสังคม ซึ่งหากเกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนา คือ เป็นผลอันเกิดจากความศรัทธาทางศาสนาแล้ว การแสดงออกทางพฤติกรรม อาจประกอบด้วยเหตุผลก็มี ไม่ประกอบด้วยเหตุผลก็มี ส่วนใหญ่แล้วมักปรากฏในรูปของ

2.2.1 ขนบธรรมเนียม เป็นแบบอย่างที่นิยมกันมา คือ ประพฤติสืบ ๆ กันมา ต่ออดีต อันถือเป็นขนบประเพณี คือ จารีตประเพณีที่วางเป็นระเบียบแบบแผนไว้แล้ว (พระราชวรานี, 2528, น.26 และ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2525, น.124)

2.2.2 จารีต เป็นประเพณีที่ถือสืบต่อกันมานาน อันไม่สามารถสืบค้นความเป็นมาได้ (อ้างแล้ว, น.225)

2.2.3 ประเพณี เป็นสิ่งที่นิยมถือประพฤติปฏิบัติสืบ ๆ กันมาเป็นแบบแผน จนกลายเป็นจารีตประเพณี (อ้างแล้ว, น.501)

2.2.4 จารีตประเพณี เป็นประเพณีที่นิยมและประพฤติกันสืบมา ถ้าฝ่าฝืนถือว่าเป็นผิดเป็นชั่ว (อ้างแล้ว, น.245)

ทั้งนี้ เพราะศาสนาเป็นเครื่องช่วยกำกับพฤติกรรมของสังคมให้มีการแสดงออกในรูปแบบเดียวกัน

2.3 ศาสนาเป็นสถาบันซึ่งมีในทุกสังคม

แต่เดิมนั้น ศาสนามีความเป็นนามธรรมคือ ไม่มีรูปร่างตัวตน อันจะสามารถมองเห็นเด่นชัด และถูกต้องสัมผัสทางด้านกายภาพได้ แต่เป็นสภาวะความเชื่อ ที่ยอมรับกันสืบ ๆ มา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการยึดข้อสั่งสอนทางศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ต่อมาเมื่อมนุษย์มีวิวัฒนาการมากขึ้น จึงทำให้ศาสนามีความเป็นสถาบัน คือ มีความมั่นคงแน่นอนทั้งในด้านรูปแบบ และการประพฤติปฏิบัติตามหลักศาสนามากขึ้น โดย

2.3.1 เป็นสถาบันเก่าแก่ ศาสนานั้นเป็นของที่เกี่ยวข้องกับสังคมตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์ โดยมีรูปแบบและพิธีกรรมอันควรแก่ยุคสมัยนั้น ๆ

2.3.2 เป็นสถาบันสากล คือ มีปรากฏในทุกสังคม ไม่ว่าสังคมนั้นจะมีความเจริญหรือล้าหลังเพียงใด

2.3.3 เป็นสถาบันทางสังคม โดยมีรูปแบบอันเป็นกระสวนทางพฤติกรรมซึ่งทำหน้าที่โดยเฉพาะของมันตามที่สังคมต้องการ

3. ความเป็นมาของศาสนา

ในยุคดึกดำบรรพ์ ศาสนาเป็นระบบความเชื่อที่ไม่มีกฎเกณฑ์หรือกติกาโดยเฉพาะ ส่วนใหญ่มักจะขึ้นอยู่กับผู้เป็นหัวหน้าหรือประมุขของสังคม ซึ่งเป็นหัวหน้าทางศาสนาด้วย และมักผูกพันอยู่กับสภาวะเหนือธรรมชาติ เพื่อความเข้าใจอันดีในการศึกษา จะขอกล่าวถึงความ เป็นมาของศาสนาตามสภาพที่ปรากฏดังนี้

3.1 โดยวิวัฒนาการ เป็นระบบการเปลี่ยนแปลงของศาสนาตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์ เรื่อยมา จนถึงในยุคที่ศาสนามีระบบ มีแบบแผนความเป็นไป ดังนี้

3.1.1 ศาสนาธรรมชาติ (Natural Religion) เป็นระบบศาสนาที่บริสุทธิ์มาก เพราะยังไม่มีมีการดัดแปลงแก้ไขให้วิปลาสมากนัก ศาสนาประเภทนี้ จึงเป็นระบบความเชื่อที่ผูกพันอยู่กับธรรมชาติ หรือสิ่งแวดล้อมในลักษณะที่มนุษย์มีความใกล้ชิดกับธรรมชาติ เห็นความสำคัญของธรรมชาติ และยอมรับว่าในธรรมชาตินั้น มีสภาวะเหนือธรรมชาติกำกับอยู่ และเป็นระบบที่มีความหมายกว้างขวางมาก เช่น การนับถือผี การนับถือวิญญาณ การนับถือเจ้าป่า เจ้าเขา เป็นต้น

3.1.2 ศาสนาสถาบันหรือศาสนาหลัก (Associative Religion) เป็นระบบความเชื่อที่เกิดขึ้นจากข้อกำหนดของสังคม โดยมนุษย์เห็นว่า ศาสนาธรรมชาติยังไม่มีรูปแบบและระบบที่สมบูรณ์ดีพอ จึงได้นำศาสนาธรรมชาติมาปรับปรุงแก้ไข และจัดรูปแบบให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น จนกลายเป็นระบบศาสนาหลักหรือศาสนาสถาบันที่เกิดจากการปรับให้เข้ากับสังคมได้ ศาสนาเหล่านี้ได้แก่ ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม เป็นต้น (J. Wach, 1967, p.13)

3.2 โดยการยอมรับ การที่มนุษย์ในสังคมยอมรับศาสนานั้น ส่วนใหญ่จะปรากฏใน 2 ระดับด้วยกัน คือ

3.2.1 ศาสนามหัพภาค (Macro Religion) เป็นระบบศาสนาอันเป็นที่ยอมรับกันของคนส่วนใหญ่ หรือทั้งสังคม ศาสนาระบบนี้มักเป็นศาสนาของโลก คือศาสนาอันเป็นที่ยอมรับกันทั่วโลก หรือศาสนาของชาติ เช่น ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม เป็นต้น

3.2.2 ศาสนาจุลภาค (Micro Religion) เป็นระบบศาสนาย่อย อันเป็นศาสนาที่ยอมรับนับถือที่มีปรากฏเฉพาะคนบางกลุ่ม บางเหล่าเท่านั้น เป็นศาสนาที่จำกัดอยู่ในวงแคบ เช่น การนับถือบุพการี การนับถือไสยศาสตร์ เครื่องราง เป็นต้น ของคนที่นับถือศาสนาหัพภาค (Werner Stark, 1966, p.2-3)

ในเรื่องการยอมรับนี้ มีตัวอย่างคือ กรณีคนไทยส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา อันเป็นศาสนาประจำชาติ ซึ่งถือเป็นศาสนาหัพภาค แต่ในขณะเดียวกัน คนเหล่านั้นบางกลุ่ม บางคนยังยอมรับนับถือผี นับถือบรรพบุรุษ เครื่องราง ไสยศาสตร์ เป็นต้น อันเป็นศาสนาจุลภาคอีกด้วย

4. ความหมายของศาสนา

คำว่า “ศาสนา” ที่เรานำมาใช้ในไทยนั้น ส่วนมากใช้ในกรณีที่มีลักษณะหลายประการประกอบกัน โดยขอจัดตามเอกสารที่มีปรากฏอยู่ทั่วไป ดังนี้

4.1 ความหมายที่ยอมรับกันทั่วไป

4.1.1 ต้องเป็นสิ่งที่เชื่อถือโดยมีความศักดิ์สิทธิ์ และไม่ใช่อะไรที่เปล่า ๆ ต้องเคารพบูชาด้วย

4.1.2 ต้องมีคำสอนทางศีลธรรมจรรยา และกฎเกณฑ์เกี่ยวกับความประพฤติปฏิบัติเพื่อบรรลุผลอันดีงาม

4.1.3 ตามหลักการทั่วไปแล้ว ศาสนา แปลว่า “คำสอน” เราจึงถืออย่างเคร่งครัดว่าลัทธิที่เราจะยอมรับว่าศาสนานั้นต้องปรากฏตัวผู้สอน ผู้ตั้ง ผู้ประกาศ ที่รู้กันแน่นอน และยอมรับว่าเป็นความจริงทางประวัติศาสตร์

4.1.4 ต้องมีคณะบุคคลทำหน้าที่โดยเฉพาะสำหรับรักษาความศักดิ์สิทธิ์และคำสอนนั้นสืบต่อมา ที่เรียกกันว่า “พระ” ถือเป็นวาระและเพศพิเศษ ต่างกับสามัญชนซึ่งเรียกว่า “สมณเพศ”

4.1.5 ต้องมีการกวดขันเรื่องความจงรักภักดี ซึ่งฝรั่งเรียกว่า fidelity หมายความว่า ถ้าถือศาสนาหนึ่งแล้วจะไปถือศาสนาอื่นอีกไม่ได้ แม้แต่จะเคารพบูชาปูชนียวัตถุของศาสนาหรือลัทธิอื่น ก็ถือเป็นบาปใหญ่หลวงทีเดียว

หลัก 5 ประการนี้ เรายึดถือกันสำหรับที่จะเรียกคำสอน หรือลัทธิอันใดอันหนึ่งว่า “ศาสนา” ถ้าไม่ครบทั้ง 5 ประการนี้ เรามักไม่ยอมรับเป็นศาสนา (วิจิตรวาทการ : 2498, หน้า 1-2)

4.2 การแสดงออกที่นำมาใช้เป็นพฤติกรรม

จากลักษณะดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น แสดงให้เห็นว่าเรื่องของศาสนามุ่งในด้านต่าง ๆ เช่น ความศักดิ์สิทธิ์ ศีลธรรมจรรยา เป็นต้น อันแสดงให้เห็นว่าศาสนาจะต้องมีความหมายหลายนัยด้วยกัน ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

4.2.1 หมายถึง “หลัก” สำหรับยึดเหนี่ยวทางจิตใจ เพื่อให้จิตใจมีความมั่นคง

4.2.2 หมายถึง “คำสั่งสอน” ทางศีลธรรมจรรยา อันหมายรวมถึงกฎเกณฑ์ความประพฤติต่าง ๆ เพื่อการบรรลุผลอันดีงาม ในลักษณะนี้ เราสามารถแยกคำสั่งสอนออกเป็น

ก. คำสั่ง เป็นคำบังคับให้ทำ

ข. คำสอน เป็นคำแนะนำ ชี้แจง ตลอดถึงการให้การศึกษาอบรม (สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ : 2511, หน้า 10-11)

4.2.3 อนึ่งคำว่า “ศาสนา” ที่เราแปลมาจาก religion ของฝรั่งนั้น จะมีความหมายพาดพิงถึงการนับถือสิ่งที่อยู่นอกเหนือธรรมชาติ (supernatural being) โดยไม่ต้องคำนึงถึงเหตุผลใด ๆ ทั้งสิ้น อันหมายรวมไปถึงลัทธิถือผีสางเทวดา ลัทธิเคารพดวงวิญญาณ บรรพบุรุษ ลัทธิเชื่อถือพระเจ้าประจำโลก ประจำเมือง ประจำถิ่นอีกด้วย ฉะนั้น “ศาสนา” จึงเป็นระบบความเชื่อที่ต้องมีสิ่งที่อยู่นอกเหนือธรรมชาติเป็นตัวยึดเหนี่ยวรองรับไว้ด้วย

อนึ่ง คำว่า “ศาสนา” นี้ เป็นคำสมาสที่พ่วงติดมากับคำว่า “พุทธศาสนา” ที่แปลว่า “คำสั่งสอนของผู้รู้ทั้งหลาย” อันมีปรากฏในโอวาทปาฏิโมกข์ ที่ตรัสแสดงแก่พระอรหันต์ จำนวน 1,250 รูป ที่เข้าเฝ้า ณ เวฬุวันมหาวิหาร ในวันเพ็ญมาฆมาส แต่เพียงเข้าใจด้วยว่า “พระพุทธศาสนา” นั้น แม้อยู่ในเกณฑ์ที่จะเรียกว่า ศาสนา ก็หาได้เป็น Religion ตามความหมายในภาษาต่างประเทศไม่เพราะว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สอนให้พึ่งตนเอง ความวิเศษทั้งหลายไม่ใช่อยู่ที่ความลึกลับ แต่อยู่ที่ตัวมนุษย์ ถ้ามนุษย์โง่เขลา สัมผัสความทุกข์ร้อน ก่อความเดือดร้อนเผาผลาญตัวเองได้ มนุษย์ก็ต้องฉลาดสามารถทำลายความทุกข์ หรือแก้สิ่งผูกมัดตัวเราเองได้ (สุชีโว ภิกขุ, 2508, ในเอกสารการนิเทศการศึกษา, 2525, น.278)

4.2.4 ในปัจจุบันมีข้อตกลงของกลุ่มผู้วิจัยศาสนาและความเชื่อถือ ตามโครงการวิจัยพื้นฐานจิตใจของประชาชนชาวไทย สาขาปรัชญา สภาวิจัยแห่งชาติ ครั้งที่ 2/2506 กำหนดว่า ศาสนาต้องประกอบด้วยลักษณะทั้งหมด หรือส่วนมาก ดังต่อไปนี้

ก. มีศาสดาผู้ตั้ง

ข. มีคำสอนเกี่ยวกับศีลธรรมจรรยา

ค. มีหลักความเชื่อถืออันเป็นที่หมาย

ง. มีพิธีกรรม

จ. มีสถาบันทางศาสนา (เสฐียร : 2516, หน้า 11)

จากหลักเกณฑ์ดังกล่าวมานี้ คำว่า “ศาสนา” จึงเป็นระบบความเชื่อที่รวมไปถึงสถานะเหนือธรรมชาติ อันเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปอีกด้วย

5. ความสำคัญของศาสนา

ทางสังคมวิทยา มีผู้แสดงความสำคัญของศาสนาไว้หลายนัยด้วยกัน

5.1 ฟรอยด์ (Sigmund Freud) เห็นว่าศาสนามีประโยชน์ในด้านปลอบประโลมใจ ในยามทุกข์ยาก ปราชญ์ถือว่า ชีวิตมนุษย์ย่อมมีปัญหาทางจิตนานาประการ เพราะฉะนั้น ศาสนาจึงช่วยเหลือทางจิตใจได้มาก คำสอนทางศาสนาจะจริงหรือไม่จริงก็ตาม แต่ปราชญ์ถือว่าทำให้มนุษย์สามารถยังชีวิตอยู่ได้โดยพอดีพอควร

5.2 มาร์กซ์ (Karl Marx) ถือว่า ศาสนาเป็นยาเสพติด หมายความว่า ก่อให้เกิด ความมงงาย มาร์กซ์มองศาสนาไปในแง่ร้ายไปหน่อย และถือว่าเป็นอุปสรรคต่อการปฏิวัติ ทางการเมือง

5.3 มาลินอฟสกี (Bronishlaw Malinowski) ลงความเห็นที่ ศาสนาและพิธีกรรม มัก เกี่ยวพันกับความไม่แน่ใจในเรื่องธรรมชาติ ความเกรงกลัวในสิ่งที่ไม่แน่นอน สิ่งที่คาดการณ ไม้ได้ทำให้คนมุ่งไปที่ศาสนาหรือพิธีกรรม (บรรพต : 2520, หน้า 192)

6. ความจำเป็นต้องมีศาสนา

ความจำเป็นต้องมีศาสนา จะเกิดจากสาเหตุต่าง ๆ กัน ซึ่งมักจะเกิดขึ้นจากความ เป็นอยู่ของมนุษย์เอง ในที่นี้จะขอยกมาแสดงไว้ 3 ประการด้วยกัน คือ

6.1 มนุษย์ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง อันแสดงให้เห็นว่า มนุษย์ขาดความเชื่อมั่น ไม่แน่ใจ ปรากฏการณ์ที่จะเกิดขึ้นทั้งแก่ตนและคนอื่นในอนาคตด้วยความไม่รู้นี้เองที่ทำให้ มนุษย์ต่างแสวงหาวิธีการช่วยปลอบใจให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง เช่น นักศึกษาต้องการ จะสอบไล่ได้ต้องอาศัยความขยันหมั่นเพียรในการศึกษา อันถือเป็น "เทคนิคแท้" แล้ว ก็ยัง ไม่สามารถช่วยให้เกิดความเบาใจได้ บางท่านต้องอาศัยวิธีการชนิดอื่น ๆ มาช่วยอีก เช่น การบนบานศาลกล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเคารพนับถือว่าขอให้ตนได้รับสิ่งอันพึงประสงค์ เป็นต้น ซึ่งเรียกว่า "เทคนิคประกอบ" (สิริ : 2510, น.124) ซึ่งจัดว่าเป็นตัวการทำให้เกิด ศาสนาขึ้นมาได้

6.2 มนุษย์ไม่เข้าใจสภาวะแวดล้อมที่แท้จริง ต่างมีความวังเวงและพรันพริ้งต่อ ปรากฏการณ์ที่อยู่รอบ ๆ ตัว จึงพยายามหาสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ เช่น การคิดว่าสิ่งต่าง ๆ ที่เห็นปรากฏอยู่รอบ ๆ ตัวเองในรูปของปรากฏการณ์ธรรมชาตินั้นเกิดจากการบันดาลของ

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมีอิทธิฤทธิ์มหิทธานุภาพมาก จึงยอมรับปรากฏการณ์อันเป็นสภาวะที่อยู่ นอกเหนือธรรมชาติ เช่น ความลึกลับ ความศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ เป็นต้น เมื่อเกิดความกลัว ความพรันพรึง จึงต้องยึดถือสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติเป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวทางใจ ด้วยคิดว่า จะสามารถพิทักษ์ปกป้องภัยพิบัติต่าง ๆ ได้

6.3 มนุษย์ต้องการนำศาสนามาควบคุมพฤติกรรมของสังคม เพื่อให้สังคมอยู่ด้วยความสงบเรียบร้อย ซึ่งจากลักษณะนี้มนุษย์ต้องการใช้ศาสนาควบคุมพฤติกรรมทางสังคม ของมนุษย์เอง เพื่อให้สังคมมีความเป็นปกติสุข ซึ่งข้อนี้ถือว่าเป็นความต้องการประการหนึ่งของมนุษย์ที่จะใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือกำกับพฤติกรรมของมนุษย์เอง (บุญลือ วันทายนต์ : 2522, น.41-49)

ศาสนาจึงถือว่ามีความจำเป็นสำหรับมนุษย์ เพราะศาสนาเป็นเรื่องสำคัญเกี่ยวกับชีวิต มีผลต่อจิตใจของมนุษย์ทั้งที่เจริญแล้วและยังไม่เจริญ ย่อมมีศาสนาประจำบ้านเมือง หมู่คณะหรืออย่างน้อยก็ครอบครัว สำหรับคนที่เจริญแล้ว ศาสนาย่อมขยายวงกว้าง โดยคนในสังคมนั้นทั้งหมดนิยมนับถือศาสนาเดียวกัน แต่ก็ยังมีความคิดเห็นแตกแยกกันออกไปหลาย นิกายหลายสาขา ส่วนในหมู่ชนที่มีความเจริญน้อย หรือยังไม่มีความเจริญและศาสนาย่อมมี วงแคบ และยังแบ่งแยกออกไปในหมู่หนึ่ง ๆ ซึ่งอาจมีลัทธิศาสนาไปอีกอย่างหนึ่ง (วิจิตร- วาทการ, 2514, น.1)

ความจำเป็นที่ต้องมีศาสนานั้น อย่างน้อยใช้เป็นหลักให้มนุษย์ยึดถือปฏิบัติ ศาสนา จึงจะสามารถดำรงอยู่ได้และสัมพันธ์กันจนไม่อาจแยกออกจากกันได้ ศาสนาจะอยู่ได้ก็ต้อง เป็นหลักให้มนุษย์ยึดถือปฏิบัติ และมนุษย์จะดำเนินชีวิตราบรื่นก็ต้องอาศัยศาสนาเป็นเครื่อง ยึดเหนี่ยวทางใจเป็นทางปฏิบัติ แต่โดยทั่วไปแล้ว ศาสนาจะช่วยเป็นหลักให้มนุษย์ได้ยึดถือ เป็นแนวประพฤติปฏิบัติ ช่วยเป็นแรงผลักดันให้มนุษย์ยินดีปฏิบัติตาม การที่ศาสนาจะดำรง อยู่ได้ก็ต้องขึ้นอยู่กับตัวศาสนาเองว่าจะมีความจำเป็นสำหรับมนุษย์เพียงใด หากศาสนาหมด ความสำคัญลงโดยไม่สามารถจะเป็นหลักให้มนุษย์ยึดถือปฏิบัติแล้วศาสนาก็จะสูญหายหรือ ลินสภาพไป ดังนั้น ศาสนากับมนุษย์จึงต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน

7. ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับสังคม

เรื่องศาสนาเป็นเรื่องที่ทรงคุณค่า จำเป็นที่มนุษย์จะต้องศึกษาด้วยความตั้งใจจริง เพราะศาสนาที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวด ความสำคัญของศาสนานั้นเราไม่สามารถจะ

อธิบายได้หมดสิ้น แต่จะขอนำมากล่าวพอเป็นแนวในการศึกษาสักเล็กน้อย เช่น

- 7.1 เป็นเครื่องสั่งสอนให้มนุษย์ประพฤติปฏิบัติในทางที่ดี
- 7.2 เป็นบ่อเกิดแห่งธรรมจริยา และชนบประเพณีที่ชอบ
- 7.3 เป็นเครื่องดับทุกข์ และนำความสุขมาให้แก่มนุษย์
- 7.4 เป็นดวงประทีปส่องโลก
- 7.5 เป็นแสงสว่างแก่การดำเนินชีวิต เป็นต้น

นอกจากนั้นยังเห็นคุณค่าของศาสนาในลักษณะที่ส่งเสริมความเจริญก้าวหน้าหลายประการของโลกมนุษย์ที่ได้จากศาสนา เช่น การศึกษา การแพทย์ วิทยาศาสตร์ เป็นต้น ซึ่งวิชาเหล่านี้ส่วนมากจะเข้าใจกันว่าเป็นของใหม่ ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา ก็สืบเนื่องมาจากศาสนาแทบทั้งสิ้น (วิจิตรวาทการ : 2498, หน้า 11-15)

อนึ่ง ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับสังคมนั้นเป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงการที่มนุษย์ยอมรับเอาศาสนามาใช้ในลักษณะและรูปแบบต่าง ๆ กัน จะขอกกล่าวถึงวิธีการต่าง ๆ ที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติ เพื่อแสดงว่ายอมอยู่ได้อ่านาจ 3 วิธีด้วยกันคือ

1. เคารพบูชา เป็นการแสดงอาการนับถือ (พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2529, น.195) แก่บุคคลหรือสิ่งที่นับถือด้วยเครื่องสักการะ (Ibid., น.478) ถือว่าเป็นพื้นฐานของพิธีการต่าง ๆ อันเริ่มด้วยวิวัฒนาการบูชาธรรมชาติก่อนแล้วจึงดัดแปลงทำรูปเคารพภายหลัง โดยคิดว่าดีกว่าของคนนำมาผสมกันเพื่อให้มีฤทธิ์มีอำนาจยิ่งขึ้น เช่น การสร้างรูปเคารพเป็นรูปคน ที่เรียกว่า “มนุษย์สรีระ¹ (Anthropomorphic)” ภายหลังเกิดความคิดว่ารูปเคารพอยู่กลางแจ้งถูกแดดถูกฝน คงจะมีความรู้สึกร้อนหนาวเหมือนมนุษย์ที่เรียกว่า “มนุษย์นิตย² (Anthroposocial)” จึงสร้างที่มุงบังให้เป็นที่อยู่อาศัยที่เรียกว่า “เทวสถาน” หรือ “เทวาลัย” ให้ ต่อจากนั้นจึงได้เกิดผู้เฝ้ารักษา และเมื่อเวลามีผู้ไปประกอบพิธีกรรมในสถานที่เช่นนั้น เมื่อไม่รู้วิธีจึงถามคนเฝ้า ซึ่งคนเฝ้าก็จะบอกและทำพิธีกรรมให้ ซึ่งวิธีการเช่นนี้คนเฝ้าจึงกลายเป็นคนรู้ใจเทพเจ้า และที่สุดท้ายกลายเป็นคนกลางระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้าไป

---

¹มนุษย์สรีระ คือ การที่มนุษย์มีมโนภาพเกี่ยวกับรูปร่างของเทพเจ้า นางฟ้า หรือศาสดาของศาสนา แต่อดีตว่าเหมือนหรือคล้ายกับคน เช่น พระพุทธรูป เทวรูป ตลอดจนรูปปั้นอดีตบูรพกษัตริราช เป็นต้น

²มนุษย์นิตย คือ การที่มนุษย์เชื่อว่าเทพเจ้าหรือผู้มีบทบาทสำคัญทางศาสนามีลักษณะคล้ายมนุษย์ในด้านพฤติกรรมทางสังคม บุคลิกภาพ และอุปนิสัยใจคอ คือ มีอารมณ์คล้ายมนุษย์

2. การเช่นสังเวย เป็นการจัดเครื่องบัดพลี คือ เครื่องเช่นสรวง สังเวย (อ้างแล้ว, น.464) เพื่อประกอบพิธีกรรมให้เกิดความพอใจ โดยที่มนุษย์เคารพบูชาแล้ว บังเอิญได้สิ่งพึงประสงค์ จึงคิดหาของตอบแทน อันเป็นการแสดงมิตรจิต มิตรใจระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า แม้ในเวลาร้องขอก็ต้องมีของกำนัลล่วงหน้า เพื่อให้เป็นสินน้ำใจที่เรียกว่า "สินบน" ซึ่งส่วนมากเป็นอาหารสิ่งของที่นำมาเช่นสังเวยเหล่านี้มีรูปลักษณะต่าง ๆ กัน มีตั้งแต่อาหารเครื่องเช่น จนที่สุดถึงมนุษย์ ข้าทาส หญิงชาย

3. การทำทฤกรทริยา เป็นการกระทำกิจที่ทำได้โดยยาก (อ้างแล้ว, น.399) เช่น การทรมานตนเองให้ได้รับความลำบากโดยที่มนุษย์คิดว่าการเช่นสังเวยหาเป็นวิธีที่ดีพอที่จะให้ได้รับการโปรดปรานไม่ ดังนั้นจึงทำโดยวิธีการแสดงให้เทพเจ้าเห็นว่าตนเป็นคนเด็ดเดี่ยว มีความพยายามแรงกล้า ไม่ย่อท้อต่อความทุกข์ยาก ลำบากต่าง ๆ เช่น การกรีดเลือด การนอนบนหนาม การนอนบนเตียงตะปู การเหยียบถ่านไฟแดง ๆ เป็นต้น

8. อิทธิพลของศาสนาต่อสังคม

ศาสนาเป็นตัวกระตุ้นหรือประทับระครองให้มนุษย์ในสังคมเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติกรอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมายที่ต้องการ โดยปรากฏในรูปของการปฏิบัติตามหลักธรรมทางศาสนาก็ตาม พิธีกรรมทางศาสนาก็ตาม ถือว่ามีอิทธิพลต่อสังคมตามวัตถุประสงค์ของสังคมนั้น ๆ

เรื่องอิทธิพลของศาสนา Max Weber ได้ยกเอาจริยธรรมโปรแตสแตนท์เข้ามาใช้ในสังคม หลังจากที่มีการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรปโดยถือว่าจริยธรรมโปรแตสแตนท์ มีส่วนผลักดันให้ระบบอุตสาหกรรมได้ดำเนินไปตามเป้าหมายเหมือนกัน แม้ว่าการปฏิวัติอุตสาหกรรมจะเป็นไปตามความเจริญของโลกโดยเฉพาะอย่างยิ่งความเจริญทางวัตถุก็ตาม แต่ก็ยังเป็นที่ยอมรับกันว่า จริยธรรมทางศาสนามีส่วนช่วยให้บรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ เมื่อพิจารณาแล้ว อิทธิพลของศาสนาจะปรากฏออกมาในรูปต่าง ๆ ดังนี้

8.1 ช่วยวางรากฐานความเจริญสู่สังคมในฐานะเป็นระบบที่สร้างความเป็นปึกแผ่นอันหนึ่งอันเดียวกันทางศีลธรรมของชุมชน โดยถือว่า

8.1.1 ศีลธรรมเป็นความจำเป็นที่ทุกคนจะต้องประพฤติปฏิบัติให้สอดคล้องกับหลักความเชื่อทางศาสนาอันแสดงออกร่วมกันทางพฤติกรรมของกลุ่มชนที่มีความเชื่อต่อศาสนานั้น ๆ

8.1.2 การประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนานั้นจะสามารถปกป้องคุ้มครองผู้ปฏิบัติให้บรรลุถึงความดีอันสมบูรณ์ตามความเชื่อถือทางศาสนาได้

8.1.3 เป็นการวางรากฐานทางศีลธรรมของสังคมอันเป็นส่วนรวมโดยตรง เพื่อให้สังคมดำเนินไปสู่เป้าหมายอันพึงประสงค์ของสังคมเอง

8.2 ส่งเสริมความเข้มแข็ง เป็นปีกแผ่นเหนียวแน่นทางสังคม โดยถือว่าศาสนาช่วยส่งเสริมคุณค่าทางสังคมให้สมาชิกสังคม ร่วมมีเอกภาพทางสังคมด้วยกัน โดย

8.2.1 หลักสำคัญของศาสนาต่าง ๆ ในทุกสังคมนั้น จะต้องประกอบไปด้วย คำสั่งสอนอันสามารถโน้มน้าวจิตใจสมาชิกของสังคมให้ยินดีปฏิบัติตาม และสามารถปลุกฝังให้เกิดความเชื่อศรัทธาต่อสมาชิกของสังคม เพื่อให้สังคมมีแนวปฏิบัติที่เป็นพฤติกรรมอันมีอยู่ในรูปรอยเดียวกัน

8.2.2 คุณค่าและความเชื่อถือในลัทธิศาสนานั้นจะควบคุมไปถึงการดำรงชีวิตประจำวัน ซึ่งสามารถกำหนดสัญลักษณ์ของสังคมได้ ทั้งนี้เพราะสมาชิกของสังคมต่างมีแบบฉบับแห่งพฤติกรรมอันเกิดคุณค่า และความเชื่อถือในลัทธิศาสนานั้น ๆ

8.2.3 มีการกำหนดขอบเขตการควบคุมแนวการประพฤติและการปฏิบัติศาสนกิจร่วมกัน ในรูปของการแสดงออกเป็นสัญลักษณ์ตามพฤติกรรมอันเกิดจากความเชื่อถือในศาสนา นั้น ๆ

8.3 หลักศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักคำสอนศาสนาจะเป็นตัวช่วยเสริมด้านจิตใจของมนุษย์ให้เกิดความรับผิดชอบต่อการประพฤติปฏิบัติ ตามหลักคำสอนทางศาสนา และเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดความกระตือรือร้นในอันที่จะประพฤติปฏิบัติตามหลักศาสนานั้น ๆ

9. การนำศาสนามาใช้กับสังคม

มนุษย์มีวิธีการนำศาสนาใช้กับสังคมในลักษณะต่าง ๆ พอประมวลได้ดังนี้

9.1 เป็นหลักในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคม โดยการยึดคำสอนทางศาสนามาใช้เป็นเป้าหมายในการดำเนินชีวิต การที่มนุษย์ยอมรับศาสนาในรูปนี้ ถือว่าศาสนาเป็นแบบอย่างให้ยึดเป็นหลักในการดำรงชีพ อันถือว่าเป็นเป้าหมาย และจุดประสงค์ประการหนึ่งของศาสนา

9.2 ช่วยกำกับพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคม เพื่อให้มนุษย์ซึ่งเป็นสมาชิกสังคมอยู่ร่วมกันมากจะได้มีแนวพฤติกรรมการอยู่ร่วมกันเป็นรูปรอยเดียวกัน คำสอนของศาสนาในรูปรอยนี้จะย้ำในเรื่องคำสอนที่เป็นข้อห้ามมิให้ปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง อันอาจก่อให้เกิดความ

เสียหายทั้งแก่ตนเองและแก่ส่วนรวมได้ แต่ในขณะที่เดียวกัน ก็มีคำสอนให้ประพฤติปฏิบัติในสิ่งอันจะอำนวยประโยชน์ให้ทั้งแก่ตนและสังคม การนำศาสนามาใช้ในลักษณะนี้ถือว่าศาสนาช่วยควบคุมพฤติกรรมสังคมให้มีแนวทางพฤติกรรมอย่างเดียวกัน อันเป็นสัญลักษณ์ให้เป็นที่รู้แก่กลุ่มอื่นด้วย

9.3 เป็นตัวเร่งและจูงใจให้มนุษย์ยินดีปฏิบัติตาม โดยอาศัยหลักคำสอนหรือหลักศาสนาเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดความตื่นตัว เต็มใจ และยินดีปฏิบัติตาม การยอมรับศาสนาในรูปแบบนี้เป็นการทำให้ตื่นตัวอยู่เสมอ เช่น คำสอนที่ใช้ในการปลุกใจเพื่อวัตถุประสงค์บางอย่าง

9.4 เป็นเกณฑ์ชี้ขาดในเรื่องพฤติกรรม เป็นการยอมรับศาสนาในรูปของวิถีประชา นั่นคือการยอมรับพฤติกรรมที่คนส่วนมากยอมรับกัน ซึ่งมักจะปรากฏในรูปของปทัสถานทางสังคม โดยการปฏิบัติตามพฤติกรรมที่สังคมกำหนด และยึดในจารีต อันถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของศาสนา เป็นต้น

9.5 ยอมรับค่านิยมทางศาสนา นั่นคือการยอมรับผลการปฏิบัติตาม และการฝ่าฝืนหลักศาสนา เราจะเห็นได้ในรูป

9.5.1 รางวัล อันเป็นเครื่องปลื้มใจ เพื่อให้บำเพ็ญคุณงามความดี และยอมรับผลแห่งการกระทำนั้น

9.5.2 โทษ อันเกิดจากการกระทำชั่วหรือการฝ่าฝืนบัญญัติทางสังคม เช่น การกลัวผลของบาป คือความชั่ว และยอมรับความประทับใจอันนั้น

9.6 ช่วยอภิบาลอารมณ์ เมื่อถูกภัยคุกคาม การยอมรับในรูปแบบนี้ จะเห็นได้อย่างหนึ่ง ก็คือการทำที่มนุษย์ยอมรับนับถือในรูปของการยึดถือมั่นต่อศาสนาเมื่อมีภัยมาคุกคาม เช่น การนึกถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์เมื่อมีภัยมาถึงตัว เป็นต้น

9.7 เป็นตัวประสานความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาวะเหนือธรรมชาติ เราต้องทำความเข้าใจอย่างหนึ่งว่า ในศาสนาประเภทเทวนิยมนั้นจะยกความสำคัญให้แก่สภาวะเหนือธรรมชาติที่ปรากฏออกมาตามความเชื่อถือในรูปต่าง ๆ ที่มนุษย์ยอมรับว่าศักดิ์สิทธิ์ การที่ยอมรับเช่นนี้ถือว่ามีมนุษย์ยอมรับสภาวะเหนือธรรมชาติ

9.8 ควบคุมจิตใจมนุษย์ให้เกิดมโนสำนึก นั่นคือ มนุษย์ที่ยอมรับคำสอนทางศาสนา ยินดีปฏิบัติตามหลักศาสนาจนเกิดความเข้าใจแจ่มแจ้งและซาบซึ้งในคำสอนนั้น ในรูปของความซาบซึ้งประทับใจ การยอมรับในรูปแบบนี้ เป็นการรับจนเกิดเป็นมโนสำนึก (บุญถือ)

10. การจัดประเภทความเชื่อทางศาสนา

ในการจัดประเภทความเชื่อทางศาสนา มีการจัดหลายรูปแบบตามความคิดเห็นของผู้เขียนตำราแต่ละท่าน ในที่นี้จะขอแบ่งตามความเชื่อที่มีปรากฏในสังคมปัจจุบัน มี 2 ประเภท คือ

10.1 ความเชื่อประเภทเทวนิยม (theism) เป็นระบบความเชื่อที่ว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างโลก ทรงบำรุงเลี้ยง ทรงรักษา และทรงปกครองอยู่ตลอดเวลา (คณาจารย์ทางศาสนา และปรัชญา : 2514, หน้า 219)

ตามความเชื่อรูปแบบนี้ เป็นความเชื่อที่ผูกพันและขึ้นอยู่กับเทพเจ้าหรือพระเจ้า (god) ประจำศาสนาในลักษณะที่ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างพระองค์ทรงสร้างมาทั้งหมด และเมื่อพระองค์ทรงสร้างมาทั้งหมดแล้ว มนุษย์ยังต้องผูกพันอยู่กับพระองค์ด้วย

อนึ่ง ความเชื่อรูปแบบนี้รวมไปถึงการนับถือสภาพเหนือธรรมชาติ (supernature) โดยคิดว่าปรากฏการณ์ธรรมชาติที่อยู่รอบตัวเรามีเทพเจ้าเป็นผู้สร้างสรรค์ และบันดาลให้เป็นไปอีกด้วย ความเชื่อประเภทเทวนิยมนี้แบ่งออกเป็น 3 ประการด้วยกัน คือ

10.1.1 เอกเทวนิยม (monotheism) เชื่อว่าทุกสิ่งในโลกเกิดจากการสร้างสรรค์ของพระเจ้าเพียงพระองค์เดียวเท่านั้น ฉะนั้นจึงถือว่าพระเจ้าเพียงพระองค์เดียวนี้สามารถสร้างสรรพสิ่งทุกอย่างขึ้นในโลก

10.1.2 พหุเทวนิยม (polytheism) เป็นความเชื่อต่อพระเจ้าหลายพระองค์ โดยถือว่าโลกนี้เกิดจากพระเจ้าหลายพระองค์ที่ทรงบัญชาให้เป็นไป โดยแต่ละพระองค์ทรงปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ กัน ดังเช่น ศาสนาฮินดูจะเป็นศาสนาประเภทพหุเทวนิยมที่สำคัญที่สุดที่ยังมีเหลืออยู่ในปัจจุบันนี้

10.1.3 สัพพัตถเทวนิยม (pantheism) เป็นระบบความเชื่อที่ว่า พระเจ้าและจักรวาลเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่อาจจะแยกออกจากกันได้ ทุกสิ่งที่มีอยู่ในความดูแลของพระเจ้าทั้งสิ้น ความเชื่อสาขานี้จึงมีลักษณะเป็นความเชื่อที่ว่าทุกสิ่งมีเทพเจ้าประจำอยู่ทั้งสิ้น เช่น แม่น้ำก็มี แมงคองคา แผ่นดินก็มี แม่พระธรณี เป็นต้น

10.2 ความเชื่อประเภทอเทวนิยม เป็นระบบความเชื่อที่อาศัยเหตุผล และความ

เป็นจริงเป็นสำคัญ โดยไม่ผูกพันอยู่กับเทพเจ้า (without god) เน้นหลักคำสอนทางศาสนาที่มีอยู่ตามความเป็นจริง เป็นวิทยาศาสตร์ มีเหตุมีผล เป็นระบบความเชื่อที่เกิดจากความก้าวหน้าด้านสติปัญญาของมนุษย์ ความเชื่อในรูปแบบนี้จึงไม่มีความมงายต่อสิ่งไร้เหตุผล เป็นความเชื่อที่เกิดจากการพิจารณาไตร่ตรองให้รอบคอบเสียก่อนจึงจะเชื่อ ฉะนั้นความเชื่อทางศาสนาในรูปแบบนี้ จึงเน้นหนักด้านความเป็นจริงมากกว่าเป็นความเชื่อที่ไปผูกพันอยู่กับสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ (supernature) และศาสนาประเภทนี้จะขยายตัวมากขึ้น เพราะเป็นศาสนาที่สามารถพิสูจน์ได้ตามหลักเหตุผล และสามารถเข้ากับความเป็นจริงทางวิทยาศาสตร์ได้

11. หลักกาลามสูตรในทางพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนามีคำสอนปรากฏใน “กาลามสูตร” ซึ่งสอนให้รู้จักการใช้วิจารณญาณ การไม่เชื่อใครง่าย ๆ แต่ให้ใช้หลักเหตุผล และหลักในกาลามสูตรมีด้วยกัน 10 ข้อ ดังนี้

1. มา อนุสุสาเวน	อย่าได้เชื่อถือโดยได้รับฟังกันมา
2. มา พรมุปราย	อย่าได้เชื่อถือโดยเห็นว่าเป็นของเก่า
3. มา อิติกราย	อย่าได้เชื่อถือโดยเป็นข่าวลือ
4. มา ปิฎกสมุปทานเนน	อย่าได้เชื่อถือโดยอ้างตำรา
5. มา ตกุกเหตุ	อย่าได้เชื่อถือโดยนึกเอาเอง
6. มา นยเหตุ	อย่าได้เชื่อถือโดยการคาดคะเนเอาเอง
7. มา อากการปริวิตกุกเนน	อย่าได้เชื่อถือโดยนึกคิดไปตามอาการของมัน
8. มา ทิฎฐนิชฌานกุกนุตติยา	อย่าได้เชื่อถือว่าตรงกับลัทธิของตน
9. มา ภพพुरुปตาย	อย่าได้เชื่อถือว่าผู้พูดสามารถจะเชื่อถือได้
10. มา สมโน โน ครุ	อย่าได้เชื่อถือว่าสมณะผู้นี้เป็นครูของเรา

จากเกณฑ์เหล่านี้ นอกจากจะไม่ให้เชื่ออะไรง่าย ๆ แล้ว ยังย้ำให้ศึกษาพิจารณาไตร่ตรองโดยต้องแก้ด้วยสติปัญญาของตนเองว่า สิ่งนี้ดี มีประโยชน์ ไม่มีโทษ ก็พึงปฏิบัติตามสิ่งนั้น แต่เมื่อได้ศึกษาพิจารณาด้วยปัญญาของตนเองแล้วเห็นว่าสิ่งนี้ไม่ดี ไม่มีประโยชน์ ปฏิบัติแล้วเกิดโทษก็พึงละสิ่งนั้นเสีย (พระไตรปิฎกแปล : 2500, หน้า 300)

12. บทสรุป

12.1 ศาสนา เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมประเภทหนึ่ง มีสถานะเป็นนามธรรม คือ ตัวความเชื่อที่ปรากฏอยู่กับศาสนิกของแต่ละคน การปฏิบัติตามคำสอนของศาสนาอื่น

ทำให้สังคมยอมรับความเป็นเอกภาพด้านพฤติกรรมของสังคม ทำให้ศาสนามีสถานะเป็นวัฒนธรรมประจำสังคมขึ้น

12.2 ตามปกติเรามักจะยอมรับศาสนาในฐานะที่เป็นสถาบันที่เก่าแก่ คือ มีมาคู่กับสังคม มีความเป็นสถาบันสากล เพราะปรากฏในทุกสังคม และเป็นสถาบันทางสังคม โดยมีรูปแบบอันเป็นกระสวนทางพฤติกรรม ซึ่งทำหน้าที่โดยเฉพาะของมันตามความต้องการของสังคม

12.3 ความเป็นมาของศาสนานั้น เริ่มวิวัฒนาการมาจากศาสนาธรรมชาติ คือ เป็นความเชื่อที่ผูกพันอยู่กับธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งถือว่าเป็นระบบความเชื่อทางศาสนาที่บริสุทธิ์ เพราะระบบความเชื่อทางศาสนายังไม่มีการดัดแปลงแก้ไข ต่อมาได้เกิดสถาบันศาสนาขึ้น โดยสังคมเข้าไปจัดการศาสนาเอง อันถือว่าจะทำให้ศาสนามีความเป็นหลักฐานและมั่นคงยิ่งขึ้น ในระยะแรก ๆ ความเชื่อทางศาสนามักจะเป็นที่ยอมรับกันในวงกว้าง คือยอมรับกันทั้งสังคม ซึ่งเรียกว่า “ศาสนาหัพภาค” ต่อมามนุษย์มีความคิดติดอยู่กับบางสิ่งบางอย่างที่ตนคิดว่าสามารถให้ความปลอดภัยแก่เราได้ จึงเกิดระบบ “ศาสนาจุลภาค” ขึ้น อันเป็นระบบความเชื่อบางสิ่งบางอย่างเฉพาะตัวบุคคลหรือเฉพาะกลุ่มย่อยที่เรามักเรียกกันว่า ศาสนาย่อย อันมักปรากฏในกลุ่มชนที่ยังมีความล้าหลังทางความคิดเป็นตัวอย่าง

12.4 เดิมทีเดิยเรามักให้นิยามศาสนาโดยความเป็นของศักดิ์สิทธิ์ ย้ำความมีศีลธรรมจรรยา เพื่อความอยู่ร่วมในสังคมเดียวกัน เมื่อสังคมเจริญขึ้น นิยามนั้นได้เปลี่ยนไปแทนที่จะติดอยู่กับทัศนคติเดิม แต่ไปมุ่งอยู่ที่การรู้แจ้งแทงตลอดของศาสดาของศาสนา จนต่อมาทำให้ศาสนามีความเป็นสถาบันกลายเป็นศาสนาหลักประจำสังคมขึ้น ในระยะนี้หากเรามองศาสนาให้ดีแล้ว ศาสนาจะมีลักษณะคล้ายความศักดิ์สิทธิ์ลง การปฏิบัติตามหลักศาสนาจะมีลักษณะเป็นเพียงการทำหน้าที่เท่านั้น

12.5 ศาสนาทุกศาสนาต่างล้วนมีความสำคัญทั้งสิ้น ทั้งนี้สุดแต่เราจะมองศาสนาในด้านใด แต่ทั้งนี้พึงเข้าใจว่า การไม่เข้าใจสภาพแวดล้อมก็ดี การขาดความเชื่อมั่นในตนเองก็ดี ต่างก็เป็นปัจจัยก่อให้เกิดศาสนาขึ้นทั้งสิ้น การที่ศาสนามาช่วยปลดปล่อยประโลมใจ และทำให้ทุกคนต้องปฏิบัติตามคำสอนของศาสนานั้น จัดว่าเป็นความสำคัญของศาสนาที่เดียว

12.6 ศาสนามีความสำคัญอย่างยิ่งยวด เป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งยวดที่ทุกคนจะต้องมีศาสนา การขาดความเชื่อมั่นในตนเองก็ดี การไม่เข้าใจสภาวะแวดล้อมที่แท้จริงก็ดี การที่

มนุษย์สามารถนำศาสนา มาควบคุมพฤติกรรมก็ดี จัดเป็นวิธีการแต่ละอย่างที่จัดว่าเป็นความจำเป็นที่มนุษย์ต้องมีศาสนาทั้งสิ้น การยอมรับคำสอนทางศาสนาปฏิบัติในสังคมนั้น เป็นเครื่องชี้ให้เห็นชัดอย่างหนึ่ง que แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นของมนุษย์ที่มีต่อศาสนา และแสดงให้เห็นความสำคัญของศาสนาอีกด้วย

12.7 ศาสนากับสังคม เป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก เพราะแต่ละอย่างต่างต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน สังคมถือว่าศาสนานั้นเป็นเครื่องสั่งสอนมนุษย์ให้ประพฤติปฏิบัติในทางที่ดี เป็นป่อเกิดแห่งศีลธรรมจรรยา เป็นเครื่องดับทุกข์ เป็นดวงประทีปส่องโลก เป็นแสงสว่างแก่การดำเนินชีวิต เป็นต้น ซึ่งต่างล้วนเป็นความสัมพันธ์ที่มนุษย์ยกให้ทั้งนั้น อันเป็นการแสดงให้เห็นว่ามนุษย์ยอมรับเอาศาสนาเป็นหลักในการดำเนินชีวิตทั้งสิ้น

12.8 ศาสนาเป็นตัวกระตุ้นหรือประคับประคองให้มนุษย์ยินดีปฏิบัติตามคำสอนทางศาสนา เพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมายที่ต้องการ โดยการปฏิบัติการต่าง ๆ ในรูปของการปฏิบัติตามหลักธรรมต่าง ๆ กิติ ตามพิธีกรรมต่าง ๆ ทางศาสนาก็ดี ต่างล้วนถือว่าศาสนามีอิทธิพลต่อสังคมทั้งสิ้น

12.9 การที่มนุษย์นำศาสนา มาใช้ในสังคมนั้น เป็นวิธีการที่มนุษย์ยอมรับเอาศาสนา มาเป็นแนวในการดำเนินชีวิต อันปรากฏในรูปของพฤติกรรมต่าง ๆ ทางศาสนา ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวิธีการที่มนุษย์จะนำมาใช้อันขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ต่าง ๆ กัน

12.10 การจัดประเภทความเชื่อทางศาสนานั้น จัดโดยอาศัยธรรมชาติของศาสนาเป็นหลัก โดยยึดพฤติกรรมที่มนุษย์มีอยู่ต่อศาสนาที่ตนนับถือนั้น ๆ ในที่นี้จัดเป็น 2 รูปแบบ คือ ความเชื่อถือที่ผูกพันอยู่กับสภาวะเหนือธรรมชาติในรูปแบบใด ๆ ก็ได้ เรียกว่า ประเภทเทวนิยม (Theism) แยกประเภทย่อยออกเป็น 3 คือ มีคติความเชื่อว่า ทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นอยู่กับพระเจ้าองค์เดียวสร้าง เรียกว่า เอกเทวนิยม (monotheism) คติความเชื่อพระเจ้าหลายพระองค์ช่วยกันสร้าง เรียกว่า พหุเทวนิยม (Polytheism) คติความเชื่อว่ามีพระเจ้าสิงสถิตอยู่ในที่ทุกสถาน เรียกว่า สัพพัตถเทวนิยม (Pantheism) ส่วนอีกประเภทหนึ่งเป็นคติความเชื่อที่ไม่ผูกพันอยู่กับสภาวะเหนือธรรมชาติใด ๆ ทั้งสิ้น แต่ยึดหลักความจริงและเหตุผลเป็นหลักสำคัญ เรียกว่า อเทวนิยม (Atheism)

12.11 หลักทางพุทธศาสนาได้กล่าวถึงการใช้วิจารณ์ญาณในการตัดสินถึงวิธีการที่จะเชื่อหรือไม่เชื่ออะไร โดยยึดเกณฑ์จากความในกสปุตตสูตรหรือกาลามสูตร จากนั้นให้

ใช้ปัญหาพิจารณาไตร่ตรองโดยต้องเห็นว่าอะไรถูกอะไรควร ก็ควรประพฤติในสิ่งนั้น หาก
ไม่ถูกไม่ควรก็ให้งดเว้นเสีย ดังนี้

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กรมการศาสนา, *พระไตรปิฎกแปล, ฉบับสยามรัฐ เล่ม 31*, พระนคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, 2500.

คณาจารย์ทางศาสนาและปรัชญา, *ประมวลศัพท์ศาสนศาสตร์ และปรัชญา*, พระนคร : สุริยบรรณ, 2514.

บรรพต วีระสัย, *สังคมวิทยา-มานุษยวิทยา*, พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2520.

บุญลือ วันทายนต์, *สังคมวิทยาศาสนา*, พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2522.

_____, *สังคมวิทยาศาสนา*, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ดี แอนด์ เอส, 2524.

พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พ.ศ. 2525 (ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 3), สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2530.

พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต ปัจจุบัน พระเทพเวที), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, ด้านสุทธาการพิมพ์, 2528.

วิจิตรวาทการ, พลตรี, หลวง, *ศาสนาสากล*, พระนคร : สำนักพิมพ์ ส.ธรรมภักดี, 2498.

_____, *มูลเหตุแห่งศาสนา*, พระนคร : โรงพิมพ์อาศรมอักษร, 2514.

สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์, สมเด็จพระสังฆราช, "ศาสนา" กับ "คน", *พระราชพิธี และพระราชกิจในการทรงผนวช*, พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนห้องถิ่น กรมการปกครอง 2511.

สิริ สมบัติศิริ, *คำบรรยายสังคมวิทยา*, พระนคร : โรงพิมพ์บพิธ จำกัด, 2510.

สุชีโว ภิกขุ, 2508, *พระพุทธศาสนาในแง่ปรัชญาและวิทยาศาสตร์* ในเอกสารการนิเทศการศึกษา ฉบับสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, กรุงเทพมหานคร, หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, 2525.

เสฐียร พันธรั้งษ์, *ศาสนาเปรียบเทียบ* (พิมพ์ครั้งที่ 3), กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2516.

ภาษาอังกฤษ

- Frazer, James, Sir, *The New Golden Bough*, A Mentor Book, New American Library, 1964.
- Kinch, John W. *Introductory Sociology Unit ten : Institutions*. California, Individual Learning System, Inc., 1972.
- Malinowski, Bronishlaw. *Magic Science and Religion and other essays*, New York Doubleday, Anchor Books; Doubleday and Company, Inc., 1954.
- Roucek, Joseph S. and Warren, Roland L., *Sociology - An Introduction*, Littlefield, Adams & Co., 1968.
- Stark, Werner. *Sociology of Religion, A study of Christendom, Vol.I Established religion*, London, Routledge & Kegan Paul, 1966.
- Wach, Joachim. *Sociology of Religion* (11th imp.) Phoenix Books, The University of Chicago Press, 1967.
- Weber, Max. *The Protestant Ethic and the spirit of Capitalism*, New York, Charles Scribners sons. 1958.
- Yinger, John Milton, *Religion, Society and the Individual*, New York, Macmillan, 1957.

Abstract (นามธรรม)	สภาวะที่โน้มไปหาอารมณ์, ใจและอารมณ์ที่เกิดกับใจ คือ จิตและเจตสิก, สิ่งของที่ไม่มีรูป คือ รู้ไม่ได้ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย แต่รู้ได้ทางใจ (พระราชวรมุนี, น.120)
An attitude of Suffering (การทำทุกกรกิริยา)	เป็นการกระทำกิจที่ทำได้โดยยาก เช่น การทรมานตนเอง ให้ได้รับความลำบาก เป็นต้น
Anthroposocial (มนุษย์นิสัย)	การที่มนุษย์เชื่อว่า เทพเจ้าหรือผู้มีบทบาทสำคัญทางศาสนา มีลักษณะคล้ายมนุษย์ในด้านพฤติกรรมทางสังคม บุคลิกภาพ และอุปนิสัยใจคอ คือมีอารมณ์คล้ายมนุษย์
Anthropomorphic (มนุษย์สรีระ)	คือ การที่มนุษย์มีมโนภาพเกี่ยวกับรูปร่างของเทพเจ้า นางฟ้า หรือศาสดาของศาสนาแต่อดีตว่าเหมือนหรือคล้ายกับคน เช่น พระพุทธรูป เทวรูป ตลอดจนรูปปั้นอดีตบุรพกษัตริราช เป็นต้น ซึ่งต่างล้วนอยู่ภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมของสังคมนั้น ๆ
Associative Religion (ศาสนาสถาบัน/ ศาสนาหลัก)	เป็นระบบความเชื่อที่เกิดขึ้นจากข้อกำหนดของสังคม โดยพัฒนามาจากศาสนาธรรมชาติ ซึ่งมนุษย์เห็นว่ายังไม่มีรูปแบบและระบบที่สมบูรณ์ดีพอ จึงนำศาสนาธรรมชาติมาปรับปรุงแก้ไข และจัดรูปแบบให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น จนกลายเป็นระบบศาสนาหลักหรือศาสนาสถาบันขึ้น
(ศีลธรรมจรรยา)	ความประพฤติที่ดี ที่ชอบ ชรรรมในระดับศีล ศีลและธรรม (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, น.771)
(ศีลธรรม)	ความประพฤติที่ดี ที่ชอบ ความประพฤติงาม นิยมแปลกันว่า ศีลและธรรม โดยถือว่า ศีล หมายถึง เว้นชั่วหรือ เว้นจากข้อห้าม ธรรม หมายถึง ประพฤติดี หรือทำตาม คำแนะนำสั่งสอน แต่แปลตามหลักว่า ธรรมชั้นศีล เพราะ ศีลเป็นธรรมอย่างหนึ่ง เช่นเดียวกับสมาธิและปัญญา (ในไตรสิกขา) (พระราชวรมุนี, น.192)

Atheism (อเทวนิยม)	เป็นระบบความเชื่อที่อาศัยเหตุผล และความเป็นจริง เป็นสำคัญ โดยไม่ผูกพันอยู่กับเทพเจ้า เน้นหลักคำสอนทางศาสนาที่มีอยู่ตามความเป็นจริง เป็นวิทยาศาสตร์ มีเหตุมีผล เป็นระบบความเชื่อที่เกิดจากความก้าวหน้าด้านสติปัญญาของมนุษย์
Culture (วัฒนธรรม)	เป็นชื่อรวมสำหรับแบบอย่างของพฤติกรรมทั้งหลายที่ได้มาทางสังคมและที่ถ่ายทอดกันไปทางสังคมโดยอาศัยสัญลักษณ์ วัฒนธรรม จึงเป็นชื่อสำหรับสัมฤทธิ์ผลที่เด่นชัดทั้งหมดของกลุ่มมนุษย์ ทางวิชาการ วัฒนธรรมมีความแตกต่างไปจากความหมายสำคัญที่ใช้กันทั่วไป เพราะหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่เรียนรู้มาจากการคมนาคมสื่อสารระหว่างกัน อันรวมทั้งภาษา ธรรมเนียม ประเพณี และสถาบันต่าง ๆ (พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา, 2524, น.101)
Fidelity (ความจงรักภักดี)	ยึดมั่นอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยไม่จิตจาง ผูกใจรักด้วยความเคารพนับถือหรือรู้คุณอย่างยิ่ง (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, น.213)
Macro Religion (ศาสนามหัพภาค)	เป็นระบบศาสนาที่คนส่วนใหญ่ในสังคมยอมรับโดยถือเป็นศาสนาประจำสังคม หรือศาสนาประจำชาติ
Micro Religion (ศาสนาจุลภาค)	เป็นระบบศาสนาย่อย เป็นศาสนาที่ยอมรับกันในสังคมของคนกลุ่มน้อย หรือพวกอนุวัฒนธรรม เช่น การนับถือเครื่องรางหรือไสยศาสตร์ของคนไทยที่นับถือพุทธศาสนา
Monotheism (เอกเทวนิยม)	คติความเชื่อว่าทุกสิ่งในโลกเกิดจากการสร้างสรรค์ของพระเจ้าเพียงพระองค์เดียวเท่านั้น
Mores (จารีตประเพณี)	ประเพณีที่นิยมและประพฤติกันสืบมา ถ้าฝ่าฝืนถือว่าเป็นผิดเป็นชั่ว (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, น.228)

Natural Religion (ศาสนาธรรมชาติ)	เป็นระบบศาสนาที่ผูกพันอยู่กับธรรมชาติ เช่น นับถือต้นไม้ นับถือแผ่นดิน นับถือฟ้า เป็นต้น จัดว่าเป็นศาสนาที่มนุษย์มีความผูกพันใกล้ชิดกับธรรมชาติที่สุด
Pantheism (สัพพัตถเทวนิยม)	คติความเชื่อว่า พระเจ้าและจักรวาลเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่อาจจะแยกออกจากกันได้ ทุกสิ่งที่มีอยู่ในความดูแลของพระเจ้าทั้งสิ้น ความเชื่อสาขานี้จึงมีลักษณะเป็นความเชื่อที่ว่า ทุกสิ่งมีพระเจ้าประจำอยู่ทั้งสิ้น
Polytheism (พหุเทวนิยม)	คติความเชื่อต่อพระเจ้าหลายพระองค์ โดยถือว่าโลกนี้เกิดจากพระเจ้าหลายพระองค์ที่ทรงบัญชาให้เป็นไป โดยแต่ละพระองค์ทรงปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ กัน
Religion (ศาสนา)	คำสอน คำสั่งสอน ปัจจุบันใช้หมายถึง สัทธิความเชื่อถืออย่างหนึ่ง ๆ พร้อมด้วยหลักคำสอน สัทธิพิธี องค์กรการ และกิจการทั่วไปของชุมชนผู้นับถือสัทธิความเชื่อถืออย่างนั้น ๆ ทั้งหมด (พระราชวรมุนี, 2528, น.291)
Sacred (ศักดิ์สิทธิ์)	ขลัง มีความสำเร็จตามอำนาจ (พระราชวรมุนี, 2528, น.290)
Sacrifice (การเซ่นสังเวย)	การจัดเครื่องบดพลี คือ เครื่องเซ่นสรวง สังเวย เพื่อประกอบพิธีกรรมให้ผู้รับ : คือสภาวะเหนือธรรมชาติเกิดความพอใจ
Sub-technique (เทคนิคประกอบ)	เป็นศิลปะหรือกลวิธีที่นำมาประกอบใช้กับวิชานั้น ๆ
Supernature (สภาวะเหนือธรรมชาติ)	เป็นภาวะชนิดหนึ่งที่อยู่นอกเหนือการพิสูจน์ ซึ่งมนุษย์เชื่อว่า มีปรากฏการณ์เช่นนั้น ๆ เกิดขึ้น โดยไม่สามารถจะพิสูจน์ได้ แต่มีความเชื่อว่ามีอยู่จริงในธรรมชาตินั้น ๆ
Technique (เทคนิคแท้)	ศิลปะหรือกลวิธีเฉพาะวิชานั้น ๆ (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, น.408)

Theism (เทวนิยม)	ระบบความเชื่อที่ว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างโลก ทรงบำรุงเลี้ยง ทรงรักษา และทรงปกครองอยู่ตลอดเวลา (คณาจารย์ทาง ศาสนาและปรัชญา, 2514, น.219)
Tradition (ขนบประเพณี)	จารีตประเพณีที่วางเป็นระเบียบแบบแผนไว้แล้ว (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, น.126)
Universal Institution (สถาบันสากล)	เป็นของที่มีอยู่ทั่วไปทุกสังคม เป็นของที่มีปรากฏในทุกสังคม